

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.6.3

Vadym Zulgarin

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9521-1198

Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv

SOME ISSUES OF CONCLUSION OF INTERNATIONAL FREE TRADE AGREEMENTS

Вадим Зулгарін

Інститут законодавства ВР України, м. Київ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ПРО ВІЛЬНУ ТОРГІВЛЮ

The article is dedicated to the theoretical and applied issues of concluding international free trade agreements. The genesis is studied of expanding the range of issues included in free trade agreements. Non-trade aspects that are included in international trade agreements, and their impact on the liberalization of international trade relations are also analyzed. The author emphasizes the inclusion of issues related to intellectual property, sustainable development, investment, consumer rights, and environmental standards in such agreements.

The author examines the preconditions for concluding free trade agreements. The main trends and specific features of free trade agreements at the current stage of international integration are analyzed.

Keywords: trade policy, international free trade agreements, social protection and international trade, environmental protection and international trade agreements, free trade zone

Постановка проблеми. Договори про вільну торгівлю є поширеним інструментом, спрямованим на реалізацію міжнародної торгової політики. Через сповільнення універсальних процесів економічного співробітництва, більшої актуальності набувають регіональні і двосторонні договори про вільну торгівлю. Нині такі договори включають все ширше коло питань, від екологічних стандартів до питань соціального захисту і трудових прав.

Метою статті є концептуальне визначення типів інтеграційних зв'язків між державами, визначення механізму їх юридичного закріплення шляхом укладення договорів про вільну торгівлю та еволюції їх положень у міжнародних торгових договорах нового типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід до економіки нового типу і зміна світової економічної кон'юнктури обумовлюють зміну парадигми співробітництва держав. Дослідження цього явища не дуже популярне серед вітчизняних дослідників, на відміну від їхніх західних колег, таких як Аггарвал Вінод, Азеведо Роберто, Баччіні Леонардо, Дур Андреас, Ельсіг Манфред. Жан-Фредерік Морін, Сікіна Джінна, Кароліна Мілевич, Джеймс Голлуей, Клер Павич, Дункан Снідаль, Катаріна Л. Мейснер, Лаклан Маккензі, Ресс Даміан, Сарі Дора.

Виклад основного матеріалу. Нерівномірний економічний розвиток і прагнення посилити економічні зв'язки, заодно розширивши і закріпивши за собою ринки збуту мотивували країни до укладення двосторонніх або регіональних угод про вільну торгівлю (ЗВТ) як режиму лібералізації торгівлі.

Стаття XXIV Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) 1994 дає визначення зони вільної торгівлі як групи з двох чи більше митних територій, на яких мита та інші засоби регулювання торгівлі щодо товарів, що походять з цих територій, не повинні бути вище або більш обмежувальними, ніж відповідні мита та інші засоби регулювання торгівлі, що діяли на цих територіях до створення зони вільної торгівлі¹.

¹ Угода про вільну торгівлю, 2019 (Кабінет Міністрів України та Уряд Держави Ізраїль). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-19#n2> (2020, листопад, 12).

При укладанні угоди про зону вільної торгівлі істотно знижуються митні тарифи на торгівлю між країнами цієї зони, в той час як зберігається право кожної з них самостійно регулювати свої відносини і митні тарифи з третіми країнами. Саме в цьому полягає відмінність ЗВТ від митних союзів, які є більш високим ступенем економічної інтеграції та передбачають наявність єдиної тарифної політики щодо третіх країн і єдиного митного законодавства¹.

В наш час відбувається процес інтеграції світової економіки, поглиблення економічної взаємозалежності держав. Це має призвести у підсумку до повної свободи переміщення товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності, капіталів і робочої сили між різними державами. Внаслідок поглиблення міжнародного територіального поділу праці та під впливом глобалізації та регіоналізації відбувається економічна інтеграція. Найефективніше інтеграційні процеси відбуваються на регіональному рівні. Сучасну класифікацію стадій регіональної інтеграції запропонував в 1961 р відомий американський економіст угорського походження Бела Балаша. На його думку, можна виділити наступні основні стадії².

1. Зона вільної торгівлі – має на увазі скасування мит і квот у торгівлі між державами-членами. При цьому кожен з учасників зберігає власний торговий режим щодо третіх країн.

2. Митний союз – виникає, коли учасники зони вільної торгівлі вводять загальний митний тариф і переходять до єдиної торгової політики щодо третіх країн.

3. Загальний внутрішній ринок – означає митний союз, що забезпечує свободу руху товарів, плюс вільний рух послуг, капіталів і осіб.

4. Економічний і валютний союз – формується на основі загального внутрішнього ринку шляхом введення загальної економічної політики і єдиної валюти.

5. Політичний союз – передбачає додавання до економічного і валютного союзу спільної зовнішньої та внутрішньої політики, що максимально наближає регіональне об'єднання до конфедерації або федерації.

Представник пізнього неолібералізму, американський вчений Б. Балаша (1928-1991) розглядав проблему інтеграції в площині, чи сприяє економічна інтеграція інтенсивнішій участі держави в економічних справах. Велика увага приділялася еволюції інтеграції, що відбувається на основі як економічних, так і політичних процесів.

Балаша вбачає початок інтеграції в акціях урядів, які усувають дискримінацію. Він пропонує розрізняти інтеграцію та звичайне співробітництво і зазначає, що ця різниця є не якісною, а кількісною. В той час як співробітництво передбачає дії, спрямовані на зменшення дискримінації. Процес економічної інтеграції полягає в засобах, що зумовлюють пригнічення тих чи інших форм дискримінації. Наприклад, міжнародні угоди про торгову політику стосуються галузі співробітництва, тоді як усунення існуючих бар'єрів – інтеграції. Інтеграція розглядається в позитивному і в негативному аспектах³.

«Негативна інтеграція» передбачає подолання перешкод на шляху вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, тобто сприяє створенню спільного ринку. Вона також застосовується для дослідження змін у політиці уряду, що лібералізує діяльність ринкових сил з метою економічної інтеграції: уряд може відмовитися від певного політичного інструменту, якщо він несумісний із членством у спільному ринку. Загалом негативна інтеграція не містить в собі значних протиріч, оскільки, активізуючи роль ринкових сил, вона передбачає перспективу зростання добробуту внаслідок оптимізації розміщення ресурсів.

Але для створення спільного ринку недостатньо лише процесу негативної інтеграції. Реальна економіка управляється за допомогою низки правил, норм та інших інструментів урядової політики, які у сукупності створюють суттєву перешкоду міжнародній економічній інтеграції (національні санітарні норми, преференційні державні закупівлі, промислова політика, а також національна система оподаткування і субсидій). Необхідність гармонізувати національні політики та виробити спільний підхід виникає тому, що в іншому випадку це підриває основи вільної та чесної конкуренції

¹ Там само.

² Aggarwal, V. K., Evenett, S. J. (2013). Debate. A Fragmenting Global Economy: A Weakened WTO, Mega FTAs, and Murky Protectionism. *Swiss Political Science Review*, 19 (4), 550-557. <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/spsr.12059>> (2020, листопад, 12).

³ Писаренко, С. М. (ред.) (2012). *Менеджмент європейської економічної інтеграції*. Київ: Знання, 42; Омельченко, А. (2019). Зона свободної торгівлі – улучшений доступ к рынку. *Ilyashev & Partners* <<http://attorneys.ua/ru/publications/free-trade-areas-better-access-to-markets/>> (2020, листопад, 12).

в митному союзі. Це є «позитивною інтеграцією», за якої гармонізація відповідних національних політик є необхідною для ефективного функціонування спільного ринку¹.

Саме тому більшість регіональних торгових угод полягає в формі ЗВТ. І це не дивно, адже угоди про ЗВТ регулюють доступ до стратегічно важливих ринків, тобто дозволяють інтегрувати економіки на необхідному рівні при максимальному збереженні суверенітету цих країн, на додаток до мінімальної кількості зусиль. До того ж країна однозначно може бути в декількох зонах вільної торгівлі².

Після Другої світової війни багатосторонні торгові угоди в рамках Генеральної угоди про тарифи та торгівлю (ГАТТ, 1947) сприяли формуванню угод про вільну торгівлю. Всередині ГАТТ була побудована за принципом недискримінації, тобто будь-які поступки щодо одного члена повинні бути розповсюджені на всіх членів ГАТТ. Відповідно до статті XXIV ГАТТ державам було дозволено укладати угоди про вільну торгівлю, але лише в тому випадку, якщо ці угоди усували «фактично всі» бар'єри в торгівлі та якщо угода не збільшувала торговельні бар'єри проти третіх країн. Лише кілька країн скористалися цим звільненням за перші чотири десятиліття ГАТТ, Європейське економічне співтовариство стало першим прикладом. У 1979 році договірні сторони ГАТТ домовились про так звану «уможлиблювальну умову», яка дозволила менш розвиненим країнам надавати одна одній преференції, які не відповідають критеріям, визначеним у статті XXIV. Під цим прикриттям країни Латинської Америки обмінялися преференціями в рамках Асоціації інтеграції Латинської Америки та країн Південно-Східної Азії в контексті Угоди про вільну торгівлю Південної Азії.

Хоча спочатку азійські країни не активно брали участь у цій новій хвилі укладення угод про вільну торгівлю, ця ситуація докорінно змінилася протягом 2000 року. В даний час більшість таких угод стосуються країн Азії і охоплюють різні сектори від фармацевтичної до виробництва автомобілів.

Наприклад, у автомобільній індустрії країнами АСЕАН було створено Робочу групу з автомобільних виробів (APWG). Основні цілі Робочої групи – посилити співпрацю між країнами-членами задля забезпечення безпеки, якості та охорони навколишнього середовища автомобільної продукції АСЕАН; створити єдиний ринок та зменшити ТВТ в автомобільній продукції шляхом гармонізації технічних вимог щодо безпеки, якості та охорони навколишнього середовища для автомобільної продукції; розробити галузеві правила для визнання результатів оцінки відповідності; визначити потреби в інфраструктурі; та зміцнити спроможність випробувальних установ³.

Світові тенденції свідчать, що кількість угод про ЗВТ з кожним роком буде тільки збільшуватися, і статистика СОТ є тому підтвердженням, зокрема, за даними СОТ в 1993 році діяло 37 подібних угод, а на кінець 2018 року була 467 діючих угод про ЗВТ.

У п'ятірку членів СОТ, що мають найбільшу кількість угод про ЗВТ, входить ЄС, Європейська асоціація вільної торгівлі, Чилі, Сінгапур і Туреччина.

Якщо раніше найчастіше укладали двосторонні угоди про вільну торгівлю, то останнім часом укладають багатосторонні угоди. Угоди про ЗВТ все ще називають «регіональним», хоча часто не існує прив'язки до якогось конкретного регіону і таку назву використовується тільки для протиставлення угодами СОТ.

Істотно змінився зміст регіональних торгових угод. Крім зниження тарифів і скасування нетарифних бар'єрів між митними територіями, що об'єдналися в зону вільної торгівлі, угоди регулюють питання інтелектуальної власності, сталого розвитку, інвестицій, прав споживачів, екологічних стандартів. Таким чином, регіональні торгові угоди йдуть далі, ніж норми ГАТТ, і тим самим поступово зміщують акценти з багатосторонньої торговельної системи СОТ в регіональні правила⁴.

На універсальному рівні регулювання міжнародної торгівлі СОТ досягла успіху у тарифному регулюванні торгівлі товарами, а також щодо окремих аспектів нетарифного регулювання, зокрема заборони кількісних обмежень. Певною мірою урегульовані питання сільського господарства, хоча дискусія щодо них, зокрема щодо державних субсидій, лишається дуже гострою, насамперед між такими великими гравцями, як ЄС і США. У СОТ створено дуже дієвий механізм захисту прав інтелектуальної власності при здійсненні міжнародних торгових операцій і зроблено перші кроки до лібералізації торгівлі послугами. Але низка питань, зокрема щодо робочої сили, зокрема захисту

¹ Там само.

² Там само.

³ Balassa, V. (1961). *The theory of economic integration*. Homewood: Richard D. Irwin, 1-2

⁴ *Угода про вільну торгівлю, 2019* (Кабінет Міністрів України та Уряд Держави Ізраїль). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-19#n2> (2020, листопад, 12).

трудових прав, а також прав людини загалом, захисту довкілля лишилися поза увагою системи Світової організації торгівлі¹.

Основна причина такого кількісного і якісного зростання регіональних торгових угод полягає в тому, що з кожним роком все складніше досягти консенсусу при ухваленні рішення великою кількістю членів СОТ. У той час як в двосторонньому порядку набагато простіше і швидше знайти взаєморозуміння щодо нових правил, яких ще немає в СОТ, і домовитися про лібералізацію торгівлі та політичні поступки, пов'язаних з такими домовленостями.

Згідно з правилами СОТ митні союзи і ЗВТ є винятками із загального правила СОТ, оскільки надають певні пільги і преференції для обмеженого кола учасників, що не відповідає базовому принципу найбільшого сприяння. Контроль за дотриманням цього винятку покладено на спеціальний Комітет, до якого входять всі члени СОТ. В ході засідання Комітету неодноразово висловлювалися занепокоєння про порушення регіональними торговельними угодами норм СОТ. Згодом функції Комітету звелися лише до отримання нотифікацій про укладення угод і ведення статистики. Органом врегулювання суперечок також не було прийнято рішення про порушення регіональними торговельними угодами норм СОТ².

Наявність недостатнього механізму контролю за виконанням статті XXIV ГАТТ 1994. призвело до широкомасштабного укладення регіональних торгових угод, які витісняють вплив СОТ в міжнародній торгівлі³.

Як показала практика, для ефективних торгових відносин важливо забезпечити паритет, рівність умов для країн-контрагентів у торгових відносинах. Йдеться не лише про безпосередні правила торгівлі, а і про такі фактори, які не пов'язані з торгівлею безпосередньо, але впливають на кінцеву конкурентоздатність товарів і послуг. Це зокрема оплата праці, забезпечення певних екологічних стандартів виробництва, корупція, права людини і демократія.

Намагання пов'язати неторгові питання з торговими переговорами не нові. Наприклад, США прагнули використовувати торгівлю для досягнення важливих цілей у галузі безпеки епоха після Другої світової війни. Це допомогло Японії забезпечити вступ до ГАТТ, щоб допомогти їй протистояти Китаю. А в 1951 р. підтримали створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЕССС), незважаючи на невідповідність статті 24 ГАТТ (яка закликає до лібералізації на багатопродуктовій основі, а не лише для кількох продуктів).

Хоча активні зв'язки між торгівлею та робочою силою є відносно недавніми, можна навести приклади у США Закону Мак Кінлі 1890 року та Тарифного закону 1930 року, що обмежували імпорт товарів, зроблених в'язнями. Правила ГАТТ також дозволяють країнам блокувати імпорт, вироблений примусовою працею. Питання стандартів умов праці серйозно почали обговорюватися при укладенні НАФТА, адже американські і канадські компанії могли перевести виробництва до Мексики, де була значно дешевша робоча сила через значно нижчі вимоги місцевого трудового законодавства⁴.

НАФТА також активізувала зусилля для зв'язку торгівлі та навколишнього середовища. Групи впливу, наприклад, неурядова громадська організація "Друзі Землі" в США та велика коаліція груп інтересів з усіх трьох країн НАФТА підштовхнули президента Буша до виступу «Турбота про довкілля». Варто зазначити, що саме неурядові міжнародні організації, які прагнули пов'язати торгівлю з робочою силою, довкіллям та людьми права стали явищем у всьому світі.

Першими у договори про вільну торгівлю почали включати такі неторгові питання, як безпека, екологічні та соціальні проблеми та економічні чинники.

Наприклад, в рамках традиційної категорії безпеки важливою була підтримка союзників або пошук нових у переговорах про ЗВТ між США та Ізраїлем. Адміністрація Буша після 11 вересня 2001 року сприяла країнам, які підтримали її антитерористичні ініціативи. Такі міркування, як протидія зростаючим державам, таким як Китай, також використовувалися при укладенні угод про вільну торгівлю з Сінгапуром, Чилі, Австралією та Кореєю⁵.

¹ Balassa, B. (1961). *The theory of economic integration*. Homewood: Richard D. Irwin, 1-2.

² *Угода про вільну торгівлю, 2019* (Кабінет Міністрів України та Уряд Держави Ізраїль). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-19#n2> (2020, листопад, 12).

³ Там само.

⁴ Raess, D., Sari, D. (2018). Labor Provisions in Trade Agreements (LABPTA). *Introducing a New Dataset*. DOI: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12577>.

⁵ Baccini, L., Dur, A., Elsig, M. (2013) Depth, Flexibility and International Cooperation: The Politics of Trade Agreement Design. Paper prepared for presentation at the ISA Annual Conference in San Francisco, April 3-6. *DESTA* <https://www.designoftradeagreements.org/media/filer_public/bc/16/bc16bb53-a12e-4439-b93d-49370ad54d41/depth_flexibility_and_international_cooperation_-_the_politics_of_trade_agreement_design.pdf> (2020, листопад, 12).

Нова Угода про вільну торгівлю між США, Мексикою і Канадою (*USMCA*), яка прийнята 2019 року на зміну НАФТА, містить Главу 23, яка визначає зобов'язання сторін у галузі трудових відносин. Держави зобов'язуються щоб їхні національні законодавства відповідали Декларації МОП про права на виробництві. Зокрема, держави зобов'язані забезпечити:

(а) свобода асоціацій та ефективне визнання права представництва працівників у колективних переговорах;

(б) усунення всіх форм примусової чи обов'язкової праці;

(с) ефективне скасування дитячої праці та заборона на найгірші форми дитячої праці; і

(г) усунення дискримінації щодо працевлаштування та права на професію¹.

Кожна Сторона приймає та підтримує національне законодавство і практику регулювання прийнятних умов праці щодо мінімальної заробітної плати, робочого часу та охорона праці.

Сторони визнають метою усунення всіх форм примусової чи примусової праці, включаючи примусові чи примусові дитячі праці. Відповідно, кожна Сторона забороняє ввезення товарів на свою територію з інших джерел, виготовлених повністю або частково з залученням примусової або обов'язкової праці, включаючи примусову або дитячу працю.

Товари, вироблені примусовою працею, та їх переміщення повинні бути спеціальним чином ідентифіковані.

Сторони визнають, що робітники та організації праці повинні мати можливість виконувати роботу в умовах, вільних від насильства, погроз та залякування. А уряди повинні ефективно вирішувати випадки насильства, погроз та залякування працівників.

Схожі положення містяться і в Угоді про вільну торгівлю між Канадою і Україною. Так, сторони підтверджують свої обов'язки членів Міжнародної організації праці (МОП) та свої зобов'язання згідно з Декларацією МОП з основних принципів та прав у сфері праці та механізму її реалізації 1998 року, прийнятою на 86-му засіданні Міжнародної конференції з питань праці (Декларація МОП від 1998 року), а також Декларацією МОП про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації 2008 року, прийнятою на 97-му засіданні Міжнародної конференції з питань праці (Декларація МОП від 2008 року)².

Кожна Сторона забезпечує втілення та надання захисту через своє трудове законодавство і практику для наступних визнаних на міжнародному рівні трудових принципів і прав, зокрема, маючи на увазі свої зобов'язання як членів МОП згідно з Декларацією МОП 1998 року:

(а) свобода асоціації та реальне визнання права на ведення колективних переговорів;

(б) скасування усіх форм примусової чи обов'язкової праці;

(с) реальна заборона дитячої праці та, для цілей цієї Глави, заборона найгірших форм дитячої праці;

(д) недопущення дискримінації в галузі праці і занять;

(е) прийнятні мінімальні стандарти працевлаштування, такі як мінімальна заробітна плата та оплата понаднормової роботи осіб, що працюють за наймом, включаючи ті, що не регулюються колективними договорами;

(ф) профілактика професійних травм і захворювань і компенсація у випадку таких травм або захворювань; та

(г) відсутність дискримінації щодо умов праці робітників-мігрантів³.

На нашу думку, особливу увагу слід звернути увагу на Статтю 13.4: «Неухилення»⁴ у контексті реформи трудового законодавства України. Вона зазначає, що кожна сторона, як спосіб заохочення торгівлі чи інвестицій, не ухиляється або інакше не обмежує частково і не пропонує ухилитися чи частково обмежити своє трудове законодавство у спосіб, який послаблює чи зменшує додержання міжнародно-визнаних принципів праці.

Що стосується екологічних та соціальних питань, США та інші, такі як Канада, ЄС, Японія та Нова Зеландія все частіше прагнуть включити такі проблеми у ЗВТ.

¹ Там само.

² *Угода про вільну торгівлю, 2016* (Кабінет Міністрів України та Уряд Держави Канада). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/124_052-16> (2020, листопад, 12).

³ *Угода про вільну торгівлю, 2016* (Кабінет Міністрів України та Уряд Держави Канада). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/124_052-16> (2020, листопад, 12).

⁴ Там само.

Наприклад, у вищезгаданих угодах про вільну торгівлю *USMCA, між Україною та Канадою*¹, а також в *Угоді між урядами України та Ізраїлю*² містяться схожі положення у галузі захисту навколишнього природного середовища. Кожна Сторона має суверенні права на збереження та захист свого навколишнього середовища та стале управління своїми природними ресурсами. Вони підтверджують свої зобов'язання щодо охорони навколишнього середовища, передбачені національним законодавством кожної з них, а також свої міжнародні зобов'язання згідно багатосторонніх угод із охорони навколишнього середовища, учасниками яких вони є. Сторони також визнають взаємозв'язок між торговою та екологічною політикою і необхідність діяти у спосіб, який забезпечує збереження та захист навколишнього середовища.

Визнаючи право кожної Сторони на визначення власних екологічних пріоритетів, встановлення власних рівнів захисту навколишнього середовища та прийняття чи внесення змін до своїх законів та політик, які стосуються захисту навколишнього середовища, кожна Сторона прагне забезпечити, щоб ці закони і політики передбачали та сприяли високому рівню захисту навколишнього середовища, та прагне продовжувати вдосконалювати їх та підвищувати передбачені ними рівні захисту.

Кожна Сторона визнає невідповідним стимулювання торгівлі або інвестицій шляхом послаблення або зниження рівнів захисту, передбачених національним законодавством про охорону навколишнього середовища. Відповідно, жодна Сторона не повинна відмовлятися або іншим чином відступати чи пропонувати відмовитися або іншим чином відступити від свого законодавства про охорону навколишнього середовища у спосіб, який послаблює чи зменшує захист, передбачений цим законодавством, в цілях стимулювання торгівлі чи інвестицій.

Кожна Сторона зобов'язана мати та застосовувати відповідні процедури для оцінки можливості завдання запропонованими проектами шкоди навколишньому середовищу з метою недопущення чи мінімізації такого шкідливого впливу.

Кожна Сторона повинна забезпечити, щоб процедури, використовувані нею для оцінки впливу на навколишнє середовище, передбачали розкриття громадськості інформації про запропоновані проекти, які є об'єктом такої оцінки, та в рамках свого законодавства повинна дозволяти участь громадськості в таких процедурах.

Новелою угод про вільну торгівлю останнього десятиліття стали положення про протидію корупції. Так, сторони угоди про вільну торгівлю між Україною і Канадою³ підтверджують свою рішучість у попередженні та протидії хабарництву та корупції у міжнародній торгівлі та щодо інвестицій.

З метою протидії та боротьби з хабарництвом та корупцією у міжнародній торгівлі та щодо інвестицій кожна Сторона ухвалює нові або продовжує застосовувати існуючі законодавчі або інші заходи, необхідні для визначення того, чи є кримінальним злочином:

(а) обіцянка, пропозиція або надання державному службовцю, прямо або опосередковано, будь-якої неправомірної вигоди для службовця особисто або іншої особи або установи з метою здійснення цим службовцем або утримання ним від здійснення певних дій при виконанні своїх посадових обов'язків;

(б) вимагання або одержання державним службовцем, прямо або опосередковано, неправомірної вигоди для службовця особисто або іншої особи або установи з метою здійснення цим службовцем або утримання ним від здійснення певних дій при виконанні своїх посадових обов'язків;

(с) обіцянка, пропозиція або надання іноземному державному службовцю або посадовій особі громадської міжнародної організації, прямо або опосередковано, неправомірної вигоди для службовця особисто або іншої особи або установи з метою здійснення цим службовцем або утримання ним від здійснення певних дій при виконанні своїх посадових обов'язків для того, щоб особа, яка надає таку обіцянку або пропозицію, отримала або зберегла за собою бізнес або іншу неправомірну вигоду у здійсненні міжнародної комерційної діяльності;

(d) пособництво, підбурювання або змова щодо здійснення будь-якого з порушень, зазначених у підпунктах (а) – (с).

¹ Там само.

² *Угода про вільну торгівлю, 2019* (Кабінет Міністрів України та Уряд Держави Ізраїль). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-19#n2> (2020, листопад, 12).

³ *Угода про вільну торгівлю, 2016* (Кабінет Міністрів України та Уряд Держави Канада). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/124_052-16> (2020, листопад, 12).

Кожна Сторона застосовує такі необхідні заходи, які відповідають її правовим принципам для встановлення відповідальності підприємств за участь у здійсненні порушень, зазначених у пункті 1. Зокрема, кожна Сторона забезпечує, щоб до підприємств, які притягуються до відповідальності за здійснення порушень, зазначених у цій Частині, застосовувались ефективні, співставні із скоєним порушенням та такі, що мають стримуючий вплив, санкції за дії кримінального та некримінального характеру, включаючи грошові штрафи¹.

Висновки. Договори про вільну торгівлю є ефективним інструментом для інтенсифікації міжнародних торгових зав'язків. Їх особливістю є не лише лібералізація міжнародних торгових відносин між країнами, а й розширення кола регулювання порівняно з універсальними торговими договорами системи СОТ. Невід'ємними частинами таких угод стали питання захисту трудових прав, навколишнього середовища, а останнім часом ще додалися питання боротьби з корупцією.

References:

1. Pysarenko, S. M. (ed.) (2012). *Menedzhment yevropeyskoyi ekonomichnoyi intehratsiyi* [Management of European economic integration]. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
2. Omelchenko, A. (2019). Zona svobodnoy torgovli – uluchshennyuy dostup k rynku [Free Trade Zone – Improved Market Access]. *Ilyashev & Partners* <<http://attorneys.ua/ru/publications/free-trade-areas-better-access-to-markets/>> (2020, November, 12). [in Ukrainian].
3. *Uhoda pro vilnu torhivlyu, 2019* (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Derzhavy Izrayil) [Free Trade Agreement, 2019 (Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the State of Israel)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-19#n2> (2020, November, 12). [in Ukrainian].
4. *Uhoda pro vilnu torhivlyu, 2016* (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Derzhavy Kanada) [Free Trade Agreement, 2016 (Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the State of Canada)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/124_052-16> (2020, November, 12). [in Ukrainian].
5. Aggarwal, K. V. (2013). U.S. Free Trade Agreements and Linkages. *International Negotiation*, 18, 89-110. *Berkeley University of California* <<https://bascc.berkeley.edu/pdf/Aggarwal%20US%20FTAs%20International%20Negotiation%202013.pdf>> (2020, November, 12). [in English].
6. Office of the United States Trade Representative (2019). *Agreement between the United States of America, the United Mexican States, and Canada 12/13/19* <<https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement/agreement-between>> (2020, November, 12). [in English].
7. Azevêdo, R. (2017). Reenergising the multilateral trading system WTO. *East Asia Forum* <<https://www.eastasiaforum.org/2017/05/21/reenergising-the-multilateral-trading-system/>> (2020, November, 12). [in English].
8. Baccini, L., Dur, A., Elsig, M. (2013) Depth, Flexibility and International Cooperation: The Politics of Trade Agreement Design. Paper prepared for presentation at the ISA Annual Conference in San Francisco, *DESTA* <https://www.designoftradeagreements.org/media/filer_public/bc/16/bc16bb53-a12e-4439-b93d-49370ad54d41/depth_flexibility_and_international_cooperation_-_the_politics_of_trade_agreement_design.pdf> (2020, November, 12). [in English].
9. Balassa, B. (1961). *The theory of economic integration*. Homewood: Richard D. Irwin, 1-2. [in English].
10. Aggarwal, V. K., Evenett, S. J. (2013). Debate. A Fragmenting Global Economy: A Weakened WTO, Mega FTAs, and Murky Protectionism. *Swiss Political Science Review*, 19 (4), 550-557. <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/spsr.12059>> (2020, November, 12). [in English].
11. Morin, J.-F., Jinnah, S. (2018). The untapped potential of preferential trade agreements for climate governance. *Environmental Politics*. Volume, 27 (3), 541-565. DOI: <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1421399>. [in English].
12. Milewicz, K., Hollway, J., Peacock, C., Snidal, D. (2016). Beyond Trade: The Expanding Scope of the Nontrade Agenda in Trade Agreements. *Journal of Conflict Resolution* <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022002716662687>> (2020, November, 12). [in English].
13. Meissner, K. L., McKenzie, L. (2019). The paradox of human rights conditionality in EU trade policy: when strategic interests drive policy outcomes. *Journal of European Public Policy*, 26 (9). <<https://www.tadfonline.com/doi/full/10.1080/13501763.2018.1526203?src=recsys>> (2020, November, 12). [in English].
14. Raess, D., Sari, D. (2018). Labor Provisions in Trade Agreements (LABPTA). *Introducing a New Dataset*. DOI: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12577>. [in English].

¹ Там само.